

## Határ menti együttműködések a Bódva-völgy és a Cserehát térségében

G.Fekete Éva

### Bevezetés

Európára nem csupán a közös kultúra és történelem, hanem a számos országhatár is jellemző. A történelmi színterek középkorból származó mozaikja a XIX. és XX. század során kialakult, sajátos politikai programmal rendelkező, nagyjából ma is létező európai államok jól kirajzolódó mintázata. Az elmúlt három évszázad során felállított országhatárok európai régiókat és etnikai csoportokat szeltek ketté. Természetellenes határok jöttek létre, és a katonai agressziótól való félelem nagy kiterjedésű, alacsony népsűrűségű határ menti területek kialakulásához vezetett. A gazdasági és kereskedelmi tevékenység, valamint a lakosság a határoktól a nemzetállamok belső területei felé orientálódott. A közlekedési útvonalak a határokkal párhuzamosan futottak. A határok közelében fekvő nagyobb települések és jelentős ipari létesítmények gyakran okoztak politikai vitát vagy háborút. Ezen kivételektől eltekintve az európai határ menti területek periferikussá, strukturálisan fejletlenné és nehezen megközelíthetőkké váltak. A természetes határok – mint például folyók, tavak, tengerek és hegyek – tovább erősítették a politikai határokat. A politikai ideológiák és a különálló katonai blokkok az államhatárokat „hermetikusan zártakká” tették.

A határok két oldalán folytatott eltérő politikai gyakorlat, különösen a közigazgatás, a gazdaság, a kultúra és a szociális ügyek területén tovább erősítették ezeket a tényezőket, és az államhatárok ennek következtében a nemzetállamokat egymástól ténylegesen elválasztó akadályokká váltak. A történelmi konfliktusok által leginkább érintett határ menti területek lakosságában kölcsönös félelem és ellenségeskedés ébredt egymás iránt. Ezek a körülmények természetesen nem vezettek kapcsolatok kiépítéséhez, és az együttműködés felé való nyitottsághoz.

A határ menti és határon átnyúló területek közötti együttműködésnek Európában sokéves hagyománya van. Azonban Európa egyes országaiban, például Spanyolországban, Portugáliában és Görögországban a határon átnyúló együttműködés először az 1980-as években vált lehetővé a jelentős politikai változások, a demokratikus rendszerek létrejötte, illetve az Európai Unióhoz való csatlakozás következtében. A kelet- és közép-európai országokban hasonló folyamat indult meg 1989-ben.

Kelet- és Közép-Európában a határon átnyúló együttműködési kezdeményezések érthető módon visszafogottan indultak, hiszen ezek szigorúan zárt határok voltak. A nagy eltérések és a történelmi tényezők miatt igen körültekintően és meggondoltan kell előkészíteni a megfelelő politikát. Éppen ezeknek a valamikor szigorúan „zárt” határoknak a mentén kell az együttműködést úgy folytatni, hogy az minden részletben érintse az embereket, a közösségeket és a régiók életét. Így lehet csak mérsékelni a határ menti területek földrajzi hátrányait, és az EU külső határain fellépő óriási jövedelem- és infrastruktúrabeli különbségeket. A határok két oldalán élő embereknek közös történelmi tudatot kell felépíteniük, és olyan közös gondolkodásmódot kell találniuk, mely a közös európai jövőt tartja szem előtt. A kisebbségi lakosságú határ menti területeknél különösen körültekintő, a (kis)határ menti kapcsolatokra épülő megközelítésre van szükség.

A (kis)határ menti együttműködésen a két ország határvonala mentén fekvő, egymással szomszédos kisebb térségek közötti, országhatáron átnyúló közvetlen, alulról épített kapcsolatokat értjük. Hangsúly van az alulról való szerveződésen és a közvetlen határ menti fekvésen.

A (kis)határ menti kapcsolatok építésének és működtetésének lehetőségeit alapvetően meghatározzák:

kívülről:

- a nemzetközi tendenciák, az európai integrációs folyamat,
- az országok közötti külpolitikai kapcsolatok és
- az országok belső társadalmi felépítésében a kisebb térségek autonómiához való joga, az autonómia gyakorlásának lehetőségei,

belülről:

- az együttműködéstől várható előnyök,
- az együttműködés szervezésében, a partnerség építésében való jártasság.

A fenti tényezők kölcsönhatása közben élénk határ menti együttműködés abban az esetben alakul ki, ha a belső feltételek alapján az együttműködésből várhatóan mindkét fél számára előnyök származnak és rendelkeznek a térségek a kapcsolatok kiépítéséhez és működtetéséhez szükséges szellemi és anyagi forrásokkal.

### A kistérségi általános jellemzői

A térségfejlesztési tervezés térségi alapjául választott Cserehát-Hernád-Bódva vidék 72 km hosszan határos Szlovákiával. Közvetlenül a határ mellett (közigazgatási határa országhatárig terjed) Magyarországon 19 település található, melyek átlagos népességszáma 436 fő. A határ túloldalán fekvő ugyancsak 19 db, átlagosan 580 fős, többségében magyarok lakta település található, ám ezek 3 közigazgatási területhez tartoznak. A kis népességszám és az erőtlén gazdasági struktúra miatt gazdasági értelemben a határ menti együttműködés nem értelmezhető csak a közvetlenül az országhatár mentén fekvő 19-19 település együttműködéseként. Piacképes, egymással kölcsönös előnyökkel járó gazdasági kapcsolatokra is képes térséghez elegendő gazdasági potenciál csakis a kistérségek gazdasági központjait is magába foglaló és valamilyen, a kapcsolatok szervezésére képes öngazgatással rendelkező térségek között képzelhető el. A magyar-szlovák határ észak-borsodi szakaszán ilyen partnerterületek lehetnek a Csereháti Településszövetség által összefogott Cserehát-Hernád-Bódva vidék és a Bódva-völgyi Települések Szövetsége által lefedett, Szepsi központú Felső-Bódva-völgy.

1. táblázat: A két térség alapadatai

	Határ menti szlovákiai terület	Bódva-völgy		Cserehát-Hernád Bódva vidék	
Terület	1200 km <sup>2</sup>	500 km <sup>2</sup>		1750 km <sup>2</sup>	
Települések száma	55	29	100 %	121	100%
ebből					
500 főnél kisebb		15	53%	79	65%
500-999 fős		5	17%	20	17%
1000-1999 fős		7	24%	15	12%
2000-3999 fős		1	3%	4	3%
4000-9999 fős		1	3%	2	2%
10000 főnél nagyobb		-	-	1	1%
Városok	Pelsőc, Rozsnyó, Szepsi	Szepsi		Edelény, Szendrő, Szikszó, Encs	
Lakosok száma (ezer fő)	70	30		96	

A trianoni országhatár szervesen összetartozó földrajzi kistájat vágott ketté. A Csereháti dombvidék a ma Szlovákiához tartozó Kanyapta-medencében, a táj egész nyugati felében tájképző erőként ható Bódva völgyben oldódik fel. A közlekedés természetes útvonalai és a

gazdasági élet központjai a völgyben alakultak ki, a trianoni döntés tehát a kistáj kelet-nyugati átjáróját és gazdasági centrumait vágta el a tájat meghatározó dombvidéki aprófalvaktól.

*A térség földrajzi képe változatos.* Vizsgált térségünk ugyanis tágabb a Cserehát és az azt határoló folyóvölgyek együttesénél. A folyóvölgyek másik oldala ugyanis szintén a völgyekben fekvő centrumokhoz vonzódik. A “másik oldal” pedig minden esetben hegyvidéki területeket jelent. Nyugaton az Aggteleki Karszt, északon a Szlovák Karsztvidék, keleten az Eperjes-Tokaj hegylánc tagjaként a Zempléni hegyvidék határolja. Dombvidék, folyó völgyek síkja, és középhegységek tehát együttesen alkotják a tájat.

*A változatos földrajzi felépítéshez változatos etnikai összetétel is tartozik.* Ebben azonban már a határ két oldala eltér egymástól. Míg a magyar oldalon a magyar és a cigány népesség a meghatározó, a kisebb részben jelen volt ruszin és lengyel népesség mára már teljesen asszimilálódott, a határ túloldalán a mindig is változatosabb etnikai összetétel – az ellentétes politikai törekvések ellenére is – még mindig megmaradt. Német eredetű mánta, szlovák, ruszin, roma és magyar népesség él még ma is együtt és kisebb csoportokban őrzik kulturális hagyományait.

*Jelentősen eltér egymástól a két terület gazdasági fejlődése és mára kialakult gazdasági szerkezete.* Ez részben a természeti adottságokra etnikai-kulturális alapon szerveződött hagyományos munkamegosztás, majd a nemzeti ipar- és területpolitikák eredményeként alakult így. A múlt század közepéig a két térségrészt a hagyományos földrajzi és etnikai munkamegosztás forrasztotta egybe. A hagyományos munkamegosztás szerint a déli területeken jellemző magyar lakosság mezőgazdálkodással foglalkozott, míg a mánták kovácmesterségükről, pékségeikről, kézműipari tevékenységeikről voltak híresek. A ruszinok faszenet égettek, a szlovákok fakitermelésből, fafeldolgozásból éltek és a zsidók kereskedtek. Kézműipari központok Szepsiben, Jászón, Mecenzéfen, Göncön, Szikszón, Szendrőben és természetesen Kassán alakultak ki.

A múltban a felső-bódva völgyi terület fejlődését nagymértékben segítette az a tény, hogy különböző jellegű tájak találkozásánál fekszik. A hegyvidék és a síkság határán létrejött vásárvonal mentén fekvő települések piacai ennek következtében igen fontos kereskedelmi központokká váltak. Különösen kedvező lehetőségei voltak a fejlődésnek azokban a városokban, melyek a hegységből kiérkező folyók mentén helyezkedte el, mivel a völgyek lehetővé tették a hegység belső területeinek a feltárását.

A hagyományos mesterségek háttérbe kerülése, azaz a gyáripar kialakulása és a mezőgazdaság modernizációja után még egy ideig élt a kassai és Kassa környéki ipar – cserehát-hernád-bódva-völgyi élelmiszertermelés kettősségével jellemezhető munkamegosztás, ám 1945 után a két terület elvált egymástól és a két ország különböző területpolitikája miatt a fejlettségbeni és strukturális eltérések tovább erősödtek.

A magyarországi terület kimaradván az iparosodásból elmaradott agrártérségként írható le, míg a szlovákiai területen 1945-öt követően jelentős iparosítás ment végbe és az ország egészének természeti adottságai miatt a magyarországi részekénél alig jobb agrárpotenciál is kedvező pozíciókat biztosított a gazdasági fejlődéshez.

*A két területrész között a közösségi és kulturális kapcsolatok őrizték meg az összeköttetést.* A határátkelés nehézségei, a vámkezelés szigorúsága miatt a rokonsági kötelékeken, közös nyelven alapuló kulturális kapcsolatok mellett gazdasági kapcsolatok továbbélésére már nem volt lehetőség. A két ország eltérő árrendszeréből adódó bevásárló turizmus és a mezőgazdasági nagyüzemek időszakos gépcseréjén kívül más (kis)határ menti gazdasági kapcsolat kibontakozására nem volt lehetőség.

A rendszerváltozás óta mindkét térségrészben megélénkültek a helyi fejlesztési törekvések. Ezek első bizonyítékként térségfejlesztési stratégiák készültek. Ezen stratégiák alapján a két térség fejlesztési alapcéljai megegyeznek. Mindkét területen a lakosság számára vonzó lakóhely

és munkalehetőségek megteremtését, a más térségekéhez hasonló életminőség eléréséhez szükséges jövedelmeket biztosító gazdasági és társadalmi struktúra kialakítását, a természeti és a kulturális örökség megővését tűzték ki célul.

A *Csereháti Településszövetség* a célok eléréséhez vezető utat hosszú távon a nemzeti és nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódást is lehetővé tevő önerős fejlődésben látta biztosítottak. Rövidtávon az önerős fejlődés feltételeinek megteremtéséhez kapcsolhatók a fő fejlesztési feladatok. Ezen belül a fejlesztés első szakaszában a korábbi időszakok kedvezőtlen folyamatai hatására eltorzult, önerős fejlődésre ma képtelen demográfiai, gazdasági és társadalmi struktúrák átalakítására, tőke- és népességvonzásra van szükség.

A *Bódva-völgyi Települések Szövetségéhez* tartozó települések fő feladatuknak a munkahelyteremtés elősegítését, a települési infrastruktúra fejlesztését, a természeti értékekre és a multikulturális örökségre alapozott turizmus fejlesztését és a korábbi iparosításból adódó környezeti ártalmak mérséklését tartják. Főleg a roma lakosság körében számolnak a hagyományos mesterségek fejlődésével és az erdei termékek gyűjtésével. Kiemelt szerepet szánnak a mezőgazdasági és faipari termékek helyi feldolgozásának, a hozzáadott érték növelésének. A határ menti kapcsolatoknak a piac kiterjesztése, a kulturális örökség megőrzése és a tapasztalatok átvétele szempontjából tulajdonítanak jelentőséget.

### **A határ menti együttműködés alapjai és lehetséges területei**

#### ***Egymással megegyező, ill. hasonló adottságok és problémák***

A két terület közös, ezáltal összeadható vonásai részint a közös történelmi múltból gyökereznek, részint az alapvető regionális paraméterekből adódnak.

A *fogyasztópiac* a két térség együttes megjelenésével a mindkét térségben keresett termékekre egy kb. 150 ezer fős, Kassát is számítva 350 ezer fős piaccá egyesíthető. A demográfiai összetételre mindkét részen az idősebbek magasabb aránya, az alacsonyabb képzettségi színvonal és a cigányság nagy száma jellemző. A tapasztalatok alapján a fogyasztói szokásokban nincs jelentős eltérés. Az egyik részpiacot ismerő, az ottani igényeket kielégítő kereskedő vagy szolgáltató így a másik térségben is érdeklődésre számíthat.

A *munkaerőpiac* összeadódása sajnos csak a szakképzetlen, alacsonyan kvalifikált munkaerőtömeg létszámában hoz növekedést, amitől gazdasági előny nemigen várható. A magyar részen 25-30%, a szlovákiai területen 16-20% a munkanélküliek aránya, ezek 50-60, ill. 30-40%-a szakképzetlen, 30-40, ill. 60-70%-a középfokú és 0,3-0,4%-a felsőfokú végzettségű. Mindkét oldalon a munkaerő elsősorban az iparhoz, azon belül is a bányászathoz és a vasfémipari tevékenységekhez kötődött és az elmúlt évtizedekben az ingázók kétlaki életét élte. A szlovákiai térséget magába foglaló Kassa-vidék járásban a gazdaságilag aktív lakosság 65%-a ingázott még 1991-ben, a dolgozók 48%-a pedig még a járást is elhagyva Kassára vagy a Kelet-Szlovákiai Vasműbe járt dolgozni. Emellett általános volt az a tendencia, hogy a települések nagyságának növekedésével fokozatosan csökkent az ingázók aránya, de még a járás legnagyobb városában, Szepsiben is jelentős szerepet játszott a térségen kívüli munkavállalás. Az ingázási adatok a magyarországi részen is hasonlóan alakultak, az aktív keresők kb. 65-70%-a vállalt a Sajó-völgyi iparvidéken munkát.

A nagy tömegű szakképzetlen munkaerőt kisebb részben a nagyüzemi mezőgazdálkodás vette fel. A nehézipari és a mezőgazdasági munkahelyek leépítésének következményei mindkét oldalon érezhetőek. A munkanélküliség okozta egzisztenciális problémák, a középosztály lecsúszása, majd a tartós munkanélküliség és a segélyezés káros hatása következtében fellépő morális leépülési folyamat a magyar oldalon előrehaladottabb. Az emberek egy része "el szokott" a munkától és már nem is áll szándékában belépni a munkavállalók sorába. Paradox módon tehát az is előállhat, hogy az annyira óhajtott munkahelyteremtést a 30-40%-os

munkanélküliséggel sújtott térségben a munkaerőhiány akadályozza. Az adott speciális tevékenységre megfelelő munkaerő-kínálatot javíthatná a (kis)határ menti együttműködés keretében létesített munkaerőcsere. Ezt a közös nyelv használata, a kulturális hasonlóságok segítenék, de a fennálló jogszabályok nem teszik lehetővé.

*A tőkepiac* mindkét térségben gyenge, de azért mindkét oldalon található 10-12 tőkeerősebb, akár határon átnyúló gazdasági vállalkozásba is befektetni kész vállalkozó. Az együttműködés területét képező térségben már ma is működik 1-2 vegyes vállalat.

*A helyben megtermelt mezőgazdasági termékek kínálatában*, a mezőgazdaság jelenlegi termékszerkezetében sok a közös vonás. Mindkét területre jellemző még mindig a gabonafélék és az ipari növények szántóföldi termesztése. A természeti adottságok és a piaci fekvés azonban mindkét területen a gyümölcsstermesztésre, a zöldségtermesztésre, gyógynövények termesztésére és az állattenyésztésre lenne alkalmasabb. A hagyományos termékek esetében a kapacitások összeadódása nem biztosít előnyt a szomszédos területeknek, sőt az európai csatlakozás után is ezen termékek iránti kereslet további csökkenésével kell számolni. A gyógynövények, bizonyos gyümölcsfélések, állati termékek esetében azonban az együttes megjelenés, a kapacitások összeadódása és a feldolgozó kapacitások kooperációban történő kiépítése javíthatja is a piaci esélyeket.

*A magyar nyelv és nemzeti kultúra* mint közös, a két térséget összefűző erő a munkaerő cseréken kívül a vegyes vállalatok kialakításában és az árucseré során is előnyös. A közvetlen gazdasági előnyök mellett azonban a kultúra, mint termék eladhatóságát és a külkereskedelemben való megjelenítését is elősegíti.

A szlovákiai magyarság identitásának megőrzése korántsem volt könnyű és sértetlen. A második világháború utáni kitelepítés és erőszakos lakosságcsere elől csak azok tudtak megmenekülni, akik szlováknak vallották magukat. Bár közülük a későbbi népszámlálások során sokan ismét magyarnak vallották magukat, ennek hatása illetve a szlovák nemzetiségük előtti jobb érvényesülési lehetőségek miatt a magyar nemzetiségre vonatkozó statisztikai adatok jelentősen torzítanak. A statisztikák szerint a Kassa vidéki járásban 1970-ben 13787 magyar élt, a népesség 14,5%-át alkotva, 1980-ban számuk 13800-ra, arányuk 13,9%-ra, majd 1991-re számuk 16299-re, arányuk 16,4%-ra változott. A járások tudatos, a nemzetiségi összetételt szándékosan elfedő kialakítása is magyarázza, hogy a járásban miért tűnik alacsonyabbnak a magyar nemzetiségük aránya a határmentén tapasztalt képnél. A közvetlenül a határ mellett lévő településeket ugyanis 60-80%-ban magyar anyanyelvű népesség lakja. A Kassa-vidék járásban a magyarok zöme (97%-a) a Kassa-Rozsnyó illetve a Kassa-Hidasnémeti országút és az országhatár között fekvő és a Kassa-Rozsnyó főútból kiágazó országutak mellett elhelyezkedő településeken él. A korábbi csehszlovák vezetés tevékenysége, mely során ipartelepítés segítségével akarták megbontani a korábban magyarlakta területek egységét, különösen a két nagyobb település esetében volt sikeres. A felépülő új üzemekben dolgozó szlovákok és családtagjaik Szepsiben a lakosság 48%-át, Tornán 34%-át alkotják.

A szlovák részen négy, teljes osztályciklussal rendelkező magyar tannyelvű alapiskola van és az ezekhez tartozó 1-4 osztályos összevont kisiskolák. Ezen kívül működik egy négy osztályos magyar tannyelvű gimnázium és egy négyosztályos mezőgazdasági középiskola. Több CSEMADOK által működtetett hagyományörző ének- és tánccsoport is található a térségben. (Bódva táncegyüttes, Rozmaring, Szepsi asszonykórus stb.)

A kulturális csoportok attrakciói, hagyományörző rendezvények, a magyar kultúra értékeinek bemutatása a két ország közötti turizmus fellendülését segítik, míg a szakemberek találkozási, képzési programok szervezése a turizmuson kívül az innovációk keletkezését és áramlását erősítve a fejlődés társadalmi közegében hozhatnak kedvező változásokat.

*A cigányság* mindkét térségben külön-külön is számottevő, 15-20% körüli jelenléte, az ebből adódó társadalmi problémák megoldási módjainak közös keresése, a tapasztalatok megosztása mindkét térségben javíthatja a feszültségek kezelésének hatékonyságát és eredményességét.

A megoldások keresésénél a gyökerek elemzéséből kell kiindulni. A Felső-Bódva-völgyben a gondok egy részének a gyökere abban rejlik, hogy az utóbbi évtizedekben a cigányság jelentős csoportjait a falvakból betelepítették a városokba (gyakran a lakótelepekre). Ez az addigi környezetükhöz képest egy teljesen más miliót jelentett. Ők azonban nem tudtak, vagy talán nem is akartak alkalmazkodni a megváltozott feltételekhez, továbbra is fennmaradt a magas népszaporulat (általánossá vált a családonkénti 4-5 gyerek), igénytelen életmódjuknak pedig a lakások tökéletes tönkretétele lett a következménye. Az alultápláltság, a túlzott alkohol- és cigarettafogyasztás, a rossz higiéniai viszonyok miatt igen súlyos egészségügyi problémákkal kell megküzdeniük (a betegeknek kb. a fele közülük kerül ki), és a születéskor várható élettartam 15-20 évvel alacsonyabb az átlagnál. Ezzel szemben a Cserehát-Hernád-Bódva vidéken a falusi cigányság integrációs problémáinak lehetünk tanúi. A két terület történeteiben megegyezik, hogy a szocializmus éveiben a cigányság gyáripari foglalkoztatásával, kiemelt szociális juttatásokkal és különösen a gyakorlatilag ingyenes lakáshoz juttatással próbálták a problémákat megoldani – eredménytelenül, ill. a jelentős konfliktusokat gerjesztve. Találhatók azonban a térségben pozitív példák is. Így Hídvégardóban és Bereten kiemelkedők a cigányság társadalmi integrációja terén elért eredmények. A tapasztalatok átadása talán más településeken is segíthet a jó megoldások megtalálásában.

A térségi gazdasági programok közül az erdei termékek gyűjtésében való együttműködés, vagy egy, a vályogvetésre kidolgozott program elsősorban ezen réteg jövedelemszerző képességét javíthatja.

A cigányság kulturális, etnikai identitásának erősítéséhez járulhatnak hozzá a különböző kulturális együttesek és azok egymással kialakított kapcsolataik. Tornán cigányzenekar, Nagyidán citerások találhatók, míg Edelényben, Hernádvécsén, Bereten, Csenyétén szintén működnek cigány kulturális csoportok.

*A közös vízgazdálkodási és környezetvédelmi problémák, a természet védelme* érdekazonosságot teremtenek. A környezetvédelemnek két területe az, ahol mindenképp szükség van együttműködésre. A térség jelentős folyói, a Bódva és a Hernád, Bodrog észak-déli folyásúak, és így ezeken a folyókon végrehajtott bármilyen beavatkozás (pl. vízszennyezés) rövid időn belül Magyarországon is érezteti hatását. A Bódva és a Hernád folyó így mindkét terület közös ügye.

A Bódva magyarországi szakaszán a folyó, ill. annak déli teraszai fontos ivóvízbázist képeznek és Szlovákiában is a Bódva völgye Kassa víznyerő helye. A szlovákiai nagy vízkivétel miatt a Bódva vízpótlásra szorul, ennek hiányában a déli részek már nem jutnak elegendő vízmennyiséghez. Amennyiben a mennyiségi kiesést a magyarországi szakaszon még a Rakacai víztározó adta duzzasztási lehetőségekkel sikerül is kompenzálni, az északabbi részekben egyértelműen gondot okoz a talaj vízháztartásában a Bódva vízmennyiségének drasztikus csökkentése.

A vizek minőségének védelme legalább ekkora problémát jelent. Az iparosodottabb szlovákiai részekben sok ismert és ismeretlen ipai hulladéklerakó veszélyezteti a térséget. A higany (Szepsin, Makrancon) megjelent a talajvízben, Bodolón triklór tartalmú az ivóvíz. A természeti környezet védelme és a Bódva-völgy és Miskolc ivóvízellátása biztosítása érdekében a hatóságok közötti folyamatos egyeztetés elkerülhetetlen. Ez az egyeztetés azonban nem (kis)határ menti kapcsolatot jelent, mivel a vízügyi szervek mindkét oldalon nagyobb térségeket fognak át és a nagyvárosokban székelnek.

A levegőszennyezés sem veszi figyelembe az országhatárt. Nagyidát, Buzitát, Perényt és a Tornai cementmű körzetét komoly légszennyezés éri, ami a Cserehát és a Hernád-völgy

északkeleti részére is átterjed, veszélyeztetve a térség egyetlen értékét, a természeti környezetet: az erdőt, a vadállományt és ennek elterjedt hasznosítási formáit, a méhészetet, a gyógynövénygyűjtést és a turizmust.

A magyarországi területeken, az országhatár mellett kiterjedt természetvédelmi területek találhatóak. Maga az Aggteleki Nemzeti Park és a Park Igazgatósága által kialakítani tervezett Tornai Tájvédelmi Körzet a közös határszakasz több mint felét átfogja. Ezen területek szempontjából is fontos az országhatár túloldaláról érkező szennyezések megállítása. Ugyanakkor a szlovákiai részen is védett az aggteleki karszt vidéke, a Szádellői völgy és a tornai Várhegy. A két természetvédelmi hatóság között rendszeres munkakapcsolat áll fenn. Helyi védettségi területek azonban nincsenek, a tájvédelmi körzet vezetősége, a hivatalos természetvédelem és az önkormányzatok együttműködése gyenge.

A környezeti problémák következő területe a hulladékkezelés, szintén mindkét területen problémát jelent. A fennálló rendelkezések a gondok közös beruházásokkal történő megoldását nem teszik lehetővé. A tapasztalatok, bevált technológiák, eljárások átadása azonban lehetséges. Különösen a Szepsiben már előrehaladottabb szelektív hulladékgyűjtés bevezetésének és működtetésének tapasztalataira van kereslet a magyarországi részen. A szlovákiai részen pedig a Magyarországon elterjedt szennyvízkezelési technológiák számíthatnak érdeklődésre.

### ***Egymást kiegészítő (komplementer) adottságok***

Az eltérő adottságok a természeti tájak és az etnikai összetétel sokszínűségéből, valamint a két ország gazdasági és társadalmi berendezkedésének eltérő vonásaiból adódnak.

*Az eltérő termőhelyi adottságok* (domborzati, éghajlat és talajadottságok) változatosabb mezőgazdasági termékinálatot eredményezhetnek. Az eltérés nem elsősorban az országhatár két oldala között, hanem a völgyek és a dombvidékek, ill. a hegyvidékek között található. A völgyekre jellemző szántóföldi kultúrákat jól kiegészítheti a dombvidékek gyümölcsstermesztése és állattenyésztése és a hegyvidék erdőgazdálkodása, állattenyésztése. A határ menti területek mezőgazdasági adottságaiban az éghajlati tényezők hoznak eltérést. A vegetációs időszak kb. 1 hetes eltolódása, a napfénytartam csökkenése miatt a szlovákiai területeken más fajta gyümölcsfélék termesztethetők, mint tőlük délebbre. A hűvösebb éghajlatot is kedvelő csonthéjasok és a melegebbet szerető boggyósok átfogó gyümölcs kínálat kialakítására teszik képessé a térséget.

*Az eltérő tájképi és kulturális adottságok* a turizmus terén történő együttműködéshez biztosítanak alapot. A döntően magyar népességű, alacsonyabb tengerszint feletti magyarországi területek lakói számára a multikulturális, részben magasabb hegyvidéki Felső-Bódva-völgy mánta, ruszin, szlovák kulturális értékei vonzerőt jelentenek. Nem csak a Magyarországról a Felső Bódva-völgy felé irányuló turizmus élénkítésére ad ez lehetőséget, de a Cserehát-Hernád-Bódva vidék turisztikai kínálatának kiszélesítésére, az innen kijánlott programokban a határ menti szomszédolás beépítésére is.

*A hagyományosan különböző gazdasági szerkezet és az országon belüli eltérő piaci helyzet,* a térségen belüli földrajzi munkamegosztás elmélyítésére, a térségen belül megtermelt termékek piacának kiterjesztésére ad lehetőséget. A Cserehát-Hernád-Bódva vidék Észak-Magyarországon belüli szélsőségesen periférikus, ugyanakkor a Felső-Bódva-völgy Kelet-Szlovákián belüli centrumközeli helyzete és az élelmiszerellátásban játszott hagyományos szerepe a helyi termékek értékesítésében, fogyasztási cikkek beszerzésében hozhat előnyöket a két szomszédos terület számára.

Az áruk és szolgáltatások cseréjén túl a termelési kooperációra is lehetőség van. Így pl. termelési kooperáció alakítható ki a már meglévő kapacitások figyelembe vételével a fa- és bútoripar, a szerszámgépgyártás, a kézműipar területén:

A településközi együttműködések szervezésében, a helyi demokrácia működtetésében szerzett tapasztalatok a rendszerváltozás előbbre haladottsága következtében a magyar részen gazdagabbak, de még itt is sok településen gyenge a helyi demokrácia működése, a helyi döntéshozásnak nincs széles társadalmi bázisa. Sokszor nehézkes a településközi együttműködés és különösen gyengék az interetnikus kapcsolatok. Ezen sajátosságok együttesen jó lehetőséget adnak a térségi centrumokban már meglévő ismeretek és tapasztalatok közös képzések keretében történő átadására.

Gazdasági együttműködésről azonban mindaddig nem beszélhetünk, míg a *gazdaságos áruszállítás és a kedvező értékesítés feltételei* nem adóttak. A határon átnyúló kapcsolatok jellegéből adódóan az áruszállítás gazdaságosságát a távolság mellett a határátkelés és vámkezelés szabályai, az értékesítés lehetőségeit pedig a kereskedelmi hálózat és a jellemző piaci ár befolyásolják. (Itt jegyezzük meg, hogy bár az országhatár érintett szakaszához rendkívül közel fekvő Kassa bevonása a határ menti együttműködés területébe igen csábító, Kassa város igazi partnere Miskolc, együttműködésük magasabb regionális szinten értelmezhető. Ugyanakkor Kassával, mint bizonyos – akár határ menti kooperációban előállított – termékek és szolgáltatások célpiacával a tervezés során mindenképp számolni kell és elkerülni azt a reális veszélyt, hogy a határ menti régiók együttműködése, mintegy átugorva a határral közvetlenül határos területeket, megáll a régióközpontok ill. a régiók dinamikus területei közötti együttműködésnél.)

Az együttműködések kibontakozása előtt álló *legfőbb akadály* jelenleg az áruszállítást átengedő *határátkelők* (Hidasnémeti vagy Bánréve) nagy távolsága és a hídvégardói átkelőhely ilyen értelemben vett zártsága. A 100-150 km-es többlettávolság jelentős, a kezdeményezéseket blokkoló többlet idő és költségráfordítással jár.

A határátkelés feltételeinek megteremtése után kerülhet sor a termelési és piaci kooperációk kiépítésére, a közös feldolgozó kapacitások létrehozására. Az üzleti információs rendszer valamint a rendszeres kapcsolattartást és tapasztalatcserét lehetővé tevő fórumok kiépítése már folyamatban van, teljes kibontása európai uniós támogatással valósulhat meg.

### **Az együttműködés előzményei és eddigi eredményei**

1945, a trianoni országhatár meghúzása óta a rokoni, személyes kapcsolatok is sokat gyengültek a határ két oldalán fekvő települések között. Helyüket fokozatosan a kapcsolatok új formái váltották fel. Az első időszakra jellemző “fagy” után, az éppen aktuális szabályozás adta keretektől és a forint-korona árfolyamtól függően, megélénkültek a kishatár menti bevásárló utazások, a tanácsi majd önkormányzati testületek és intézmények által ápolt, cserelátogatásokban, kulturális és sporttalálkozókban, gyermektáboroztatásban realizálódó testvérvárosi kapcsolatok és a mezőgazdaság termelősövetkezetek közötti, részben jóléti, részben az éghajlati fáziseltolódásra épülő gépcserék. A kapcsolatok intézményes építése elsősorban a nagyobb településeket jellemezte. Annál is inkább, mert a 80-as évekig az intézmények “nemzetközi kapcsolatait” engedélykötelesek voltak mindkét országban, azaz a felsőbb hatóságok jóváhagyására volt szükség. A határ két oldalán, egymástól csak pár kilométerre fekvő települések vezetőinek ahhoz, hogy valamilyen közös kezdeményezést megvalósítsanak, a járásközponton, rosszabb esetben a fővároson keresztül vezetett egymáshoz az útja.

A rendszerváltozás után a demokratizálás és a decentralizáció részeként, a hosszadalmas eljárások lerövidültek, bár Szlovákiában még most is sokkal centralizáltabb az önkormányzatok működése és erősebbek a határ menti együttműködésre vonatkozó megkötések is. Az önkormányzatok együttműködése elől gyakorlatilag elhárultak, gazdasági (vám) téren azonban megnövekedtek az akadályok.

Mindezekkel együtt a két településszövetség, illetve azok képviselői közötti kapcsolatok felvétele 1991-től datálható. A (kis)határ menti kapcsolatok bővítésének feltételeiről, az együttműködés lehetséges területeiről több ízben cseréltek eszmét a területek országgyűlési képviselői, városi és településszövetségi vezetői. A találkozóknak konkrét célt a Kány-Buzita határátkelő megnyitására és a Tornanádaskai határátkelő nemzetközivé nyilvánítására tett erőfeszítések adtak. Az országhatáron való átjárás lehetőségeinek javítását célzó együtt munkálkodás rávilágított a közös érdekekre, a közös munka értelmére és lehetőségességre és a további munka alapjául is szolgáló baráti kapcsolatok kialakulásához vezetett.

1993-ban, szintén elsősorban a határátkelő-nyitások előmozdítását célozva, első ízben találkoztak a két térség polgármesterei. A Tornanádaskán megtartott Határ menti Polgármesterek Találkozóján állásfoglalás született az együttműködés lehetséges területeiről, az együttműködés szervezeti keretei kidolgozásának szükségességéről.

A közös feladatok deklarálását követően átmeneti, bár a vezetők néhány személyes találkozója és az egymás rendezvényein való kölcsönös részvétel által megzavart csend után, a PHARE források megnyitása vezetett a két szövetség első közös projektjének megfogalmazásához. Így 1996-ban közösen adtak be pályázatot a turisztikai kínálat és marketing összehangolt fejlesztésére, de sajnos a pályázat nem nyert. A szándék azonban megmaradt, az alap gondolat beépült a saját területen külön-külön megvalósított programokba.

1997 őszen sor került a Határ menti Polgármesterek II. Találkozására, szintén Tornanádaskán. A találkozó amellett, hogy megerősítette a két szövetség közötti együttműködés fő területeit és lehetséges irányait, a települések közötti kétoldalú kapcsolatok alakításában is átütő eredményhez vezetett. A településszövetségek vezetőinek szándéka, miszerint minél több határ menti település találjon magának a túloldalon testvértelepülést, sikerrel járt, 9 településpár kezdett el formálódni. Ezt a törekvést kívánta megerősíteni a második közösen beadott "Kézfogás a határon" c. pályázat, melyet a PHARE CBC Program 1998-ban támogatott is. Ennek keretében sor kerülhet a települések találkozóira, határ menti találkozó megszervezésére és az egymáshoz való közeledést szolgáló egyéb rendezvényekre ill. kommunikációs eszközök kiadására.

Ugyancsak 1998-ban nyert támogatást a harmadik közös projekt, az "Együk a magunk kenyerét!", mely a mezőgazdasági termékek hozzáadott értékét növelő tanulmány elkészítését és a mezőgazdálkodók információkkal való megerősítését célozta.

A települések közötti kétoldalú kapcsolatok megerősödését jelzi, hogy 1998-ban két településpár is közösen pályázott a PHARE CREDO Programhoz. Edeleny és Szepsi a két város informatikai összeköttetését és a lemaradásuk csökkentését szolgáló városi informatikai rendszerek párhuzamos kiépítését, Hídvégardó és Torna a határátkelőhely további fejlesztését szeretne volna elérni az e pályázattól remélt támogatással elkészítendő megvalósíthatósági tanulmány által. Az említetteken túl példaértékű, várhatóan hamarosan újabb közös projekteket eredményező még Kázmárk és szlovákiai partnere együttműködése.

Egy újabb PHARE CBC program keretében a Bódva-völgyi vállalkozói zóna megalapozása történt meg. Sajnos a pályázatnak csak a magyarországi pillére részesült támogatásban, így csak itt jöttek létre a vállalkozói információs pontok és készült el 6 üzleti terv, de a munkatársak képzésében és az azóta már négy ízben megrendezett BÓDVA EXPO-n a szlovákiai partnerek is részt vettek.

### **Az együttműködés további céljai és lehetséges területei**

Építve az együttműködés eddigi tapasztalataira és mérlegelve a két terület adottságaiból, megfogalmazott saját fejlesztési stratégiájából következő célokat és fejlesztési feladatokat, a Cserehát-Hernád-Bódva vidék és a Felső-Bódva-völgy közötti (kis)határ menti együttműködéstől azt várjuk, hogy:

- Hozza közelebb a két országban, de ugyanazon kulturális régióban élő lakosokat, hogy ezáltal megismerhessék egymás és ezen keresztül saját kultúrájukat, felfedezzék és megőrizték annak értékeit.
- A kulturális kötődések által megkönnyítve jönnek létre a helyi adottságokat kiaknázó nemzetközi gazdasági kapcsolatok.
- A vállalkozások között kialakult kooperációk révén válják sokszínűbbé a termékek és szolgáltatások kínálata, nőjön a termékek feldolgozottsági foka, ezáltal nőjön a régió gazdasági ereje, érjen el jobb pozíciókat az európai munkamegosztásban és legyen vonzóbb a külső befektetők és vevők számára.
- A térségek termelő kapacitásaiban és szolgáltatási hálózatában meglévő hiányosságok az intenzív kereskedelmi és sűrű kommunikációs kapcsolatok révén kompenzálódnak és ezáltal erősödjen a népességellátó erő, a régió mint lakóhely váljon vonzóvá.

A két térség hasonló és eltérő adottságaiból származó előnyök alapján rajzolódna ki az együttműködés jövőbeni területei, melyek között az országhatáron átnyúló Bódva és Hernád völgyi vállalkozói zóna (ezen belül a vállalkozói telephelyek kialakítása, a közös befektetés-ösztönző politika kidolgozása, közös és kölcsönös értékesítési hálózatok kiépítése), a turizmus és a természetvédelem összehangolt fejlesztése, valamint továbbra is a közösségi kapcsolatok erősítése állnak a középpontban.